

Omaishoito elämänkulussa ja tarvittavat sosiaaliturvan muutokset/uudistukset työikäisillä omaishoitajilla

Suomessa arvioidaan olevan noin 700 000 henkilöä, jotka huolehtivat ansiotyönsä ohessa läheisestään tämän korkean iän, sairauden tai vammaisuuden vuoksi. Väestön ikääntyessä ja työurien pidentyessä työn ja läheisen hoivan yhdistäminen yleistyy entisestään. (Työterveyslaitos 2012, Kauppinen 2015.)

Monet työssä käyvät läheistään hoitavat joutuvat luopumaan ansiotyöstä osittain tai kokonaan, koska työelämän joustot eivät toimi tai kun palvelujärjestelmä ei jousta tarjoamaan tarvittavaa tukea. Työssä käyvien omaishoitajien tukemiseksi tarvitaan myös lainsäädäntömuutoksia, jossa sosiaaliturvauudistus on keskeisessä asemassa. Tässä olisi tunnistettava ne omaishoitotilanteet, jossa omaishoitaja perheineen on vaarassa syrjäytyä ja/tai köyhtyä, myös pidemmällä aikavälillä.

Omaishoitoa ja perhehoitoa tulisi tarkastella omina kokonaisuuksinaan, koska niihin liittyy paljon erilaisia ulottuvuuksia ja omaishoito on laajemmin väestöä koskettava kokonaisuus.

TUNNISTAMINEN JA TUNNUSTAMINEN

1. Omaishoitajuus voi vaikuttaa merkittävästi työikäisen ihmisen elämänkulkuun. Keskeiset työikäisten omaishoitajaryhmät:
 - ✓ Erityislapsen vanhemmat joutuvat hoivavastuuseen ja jos hoito on sitovaa, aiheuttaa se katkoksia kotiin jäävän puolison ansioperusteiseen sosiaaliturvaan. Erityislapsen omaishoitajista 9/10 on naisia, erityisesti yksinhuoltajuustilanteessa köyhyysriski on ilmeinen. Lisäksi lähinnä kehitysvammaisten tai muuten mm. kognitiivisista ongelmista kärsivien nuorten kohdalla hoivavastuu ei lopu hoidettavan täysi-ikäisyyteen.
 - ✓ Työikäiset lähinnä omaa tai appivanhempaa hoitavat, pidempikestoisesti; esimerkiksi muistisairauden vuoksi säännöllistä apua ja huolenpitoa tarvitseva tai myös väliaikaisesti; esimerkiksi sairaalasta kotitutuminen tai saattohoito. Kun tilanne on sitova ja henkisesti vaativa, ei kaikilla ole mahdollista hyödyntää (saada) työn joustoja eikä varaa jäädä työstä pois. 40 prosenttia työikäisistä sopimusomaishoitajista on Suomessa työelämän ulkopuolella (Kauppinen ym. 2013). Työstä poisjääminen 45+ → koskettaa erityisesti naisia. (Vaikuttaa suoraan ikääntyneiden hoivan kokonaisuuteen, jossa tarvitaan monenlaisia ratkaisuja.) Muissa kuin sopimusomaishoitotilanteissa olevista tarvittaisiin väestöpohjainen selvitys, jotta tiedettäisiin, kuinka suuri henkilömäärä on kyseessä, sitovissa ja sosiaaliturvan osalta hankalassa elämäntilanteessa.
 - ✓ Myös alaikäisiä ja nuoria hoivaajia (alle 20 v.) on tosiasiallisessa hoivavastuussa läheisestään (yleensä vanhemmastaan), erityisesti yksinhuoltaperheissä, kun vanhemmalla on esimerkiksi mielenterveys- ja päihdeongelma. Nuorelle hoivaajalle voi aiheutua opiskelun/työllistymisen ongelmia (opintotuen ja omaishoidon tuen palkkion yhdistäminen).

Usein tarkastellaan hoidettavaa ja omaishoitajan tilanne jää paitsioon. Molempien tilanne on hahmotettava ja niiden vaikutus toisiinsa.

2. Sopimusomaishoito on vain pieni osa omaishoitoa. valtaosa on hoivavastuussa ilman sopimusta ja sitovissa tilanteissakin, 300 000 henkilöllä on pääasiallinen hoivavastuu ja auttamista vähintään kahdesti viikossa (KOHO-ohjelmassa esitetty, perustuu Vilkon ym. tutkimukseen 2014). Tarvitaan tutkimustietoa sujuvan ja riittävien palvelujen sekä sosiaaliturvan vaikutuksesta työhyvinvointiin ja siten tuottavuuteen.

JÄRJESTELMÄN TOIMIMATTOMUUS

3. Sopimusomaishoidon ongelmat: palkkion riittävyys (vrt. KOHO-esitys korotuksista + indeksikorotukset sekä korjausehdotus ylimpään luokkaan, jotta sopimusomaishoitajalla olisi aina mahdollista käydä ansiotyössä). Nykypalkkio kerryttää niukasti eläkettä. Tarvittavien palveluiden saatavuus, laatu ja asiakasmaksupolitiikka sekä muu omaishoidon toimintapolitiikka esim. vapaavaihtoehtojen kehittäminen ja tarjonnan lisääminen.
4. Ongelmana on, että omaishoidon tuki vaikuttaa vähentävästi moniin muihin tukiin esim. perustoimeentulotukeen, opintotukeen, kotihoidon tuen hoitolisään, työmarkkinatukeen, estää yrittäjän starttirahan saamisen, työkyvyttömyyseläkkeeseen, osatyökyvyttömyyseläkkeeseen. Omaishoidon tuki tulee säätää etuoikeutetuksi tuloiksi em. nähden.
5. Työttömyysturvan ongelmat. Ensisijainen lähtökohta tulisi aina olla omaishoitajan mahdollisuus työssäkäyntiin, mutta myös vaihtoehdot riittävä taloudellinen tuki + palvelut), kun työssäkäynti ei hoidon intensiteetin vuoksi onnistu.
6. Sijaisomaishoitajan palkkio ja suhde muihin etuuksiin esim. asumistuki
7. Työikäisten omaishoitajien ansiosidonnainen omaishoitovapaa erikseen määritellyissä tilanteissa, avaus tulossa esitetystä nyt perhevapaaudistuksessa työsopimuslakiin, mikä on kuitenkin riittämätön pienituloisille omaishoitajille, jotka eivät voi käyttää joustoja. (Ehdotus mallintaa omaishoitovapaan tuki kuten vammaisen /sairaana lapsen hoitamisen erityishoitoraha tai esim. Ruotsin malli)

OMAISHOIDOSTA AIHEUTUVAT KULUT

8. Palkkion verotuksen keventäminen ja verohelpotukset, kotitalousvähennys, itse hankitut palvelut ja tarvikkeet/välineet esim. ALV-vapaus, omaishoitajalle/omaishoitoperheelle omaishoidon aiheuttamien epäsuorien kulujen kokonaisuuden selvittäminen

HYVÄ TIETÄÄ

THL:llä on käynnissä selvitys omaishoidon tuen kriteerien yhdenmukaistamiseksi (OMAKARI 12/2021-6/2022).

Omaishoitajaliitto on esittänyt jo vuonna 2019 kansallisen omaishoitostrategian kokonaisvaltaista päivittämistä 2020-luvulle. STT-tiedote asiasta: <https://www.sttinfo.fi/tiedote/omaishoitajaliitto-vaatii-omaishoidon-kehittamiseen-kansallinen-strategia?publisherId=4112&releasId=69891051>
Julkaistu 10/2020. Esitetty ministeri Kiurulle 8/2021.

Omaishoitajaliiton linjaukset sosiaaliturvan uudistamiseksi (18 suositusta).
<https://omaishoitajat.fi/omaishoitajaliitto/vaikuttamistyo/sosiaaliturva/>

Omaishoitajaliiton esitykset sopimusomaishoitajien työttömyysturvan ongelmakohtien korjaamiseksi. Esitetty ministeri Haataiselle 10/2021.
<https://omaishoitajat.fi/wp-content/uploads/2022/11/Omaishoitajien-tyottomyysturvasta-muutostarpeet-21.9.2021-1.pdf>

LÄHTEET

Kauppinen, K., Myyry, L. ja Silfver-Kuhlampi, M. 2015. Työssäkäynti ja läheis- ja omaishoiva – työssä jaksamisen ja jatkamisen tukeminen. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2015:12 Sosiaalipsykologia. Unigrafia. Helsinki.
<https://helda.helsinki.fi/items/90be95eb-35b3-4dbf-b067-d56b68c2f00b>

Kauppinen, T. ym. 2012. Työ ja terveys Suomessa 2012. Seurantatietoa työoloista ja työhyvinvoinnista. Työterveyslaitos. Helsinki.
<https://www.julkari.fi/handle/10024/134951>

Vilkko, A. ym. 2014. Läheisavun moninaisuus. Teoksessa Vaarama, M. ym. Suomalaisen hyvinvointi 2014. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. Tampere.
<https://www.julkari.fi/handle/10024/125340>